

DRŽAVNI NEPRIJATELI

MIŠEL UELBEK
BERNAR-ANRI LEVI

BOOKA.

Knjiga **55**

MIŠEL UELBEK I BERNAR-ANRI LEVI
DRŽAVNI NEPRIJATELJI

Naslov originala

MICHEL HOUELLEBECQ ET

BERNARD-HENRI LEVY

ENNEMIS PUBLICS

Copyright © Flammarion / Grasset & Fasquelle, 2008

ZA IZDAVAČA

Ivan Bevc

Nika Strugar Bevc

© za srpsko izdanje

BOOKA

11000 Beograd, Slanački put 128

office@booka.in

www.booka.in

S FRANCUSKOG PREVEO

Vladimir D. Janković

LEKTURA

Agencija Tekstogradnja

KOREKTURA

Dragana Raković

PRELOM

Bodin Jovanović

DIZAJN KORICA

Ivan Benussi

ŠTAMPA

DMD Štamparija

Beograd, 2016.

Tiraž 2000

Sva prava zadržana.

Nijedan deo ove knjige ne može se koristiti
niti reprodukovati u bilo kom obliku bez pismene
saglasnosti izdavača.

DRŽAVNI NEPRIJATELJI

PREPIŠKA

MIŠEL UELBEK
BERNAR-ANRI LEVI

S FRANCUSKOG PREVEO
Vladimir D. Janković

BOOKA.

Brisel, 26. januara 2008.

Dragi Bernar-Anri Levi,

Sve nas, štono kažu, deli – sve izuzev jedne, temeljne stavke: i jedan i drugi smo u priličnoj meri prezreni.

Kao stručnjak za niske udarce i medijske farse, vi ste u stanju da obeščastite čak i te bele košulje koje nosite. Prisan prijatelj moćnikâ koji se od detinjstva brčka u skarednom izobilju, vi ste, zapravo, ovaploćenje onoga što pojedini časopisi malo nižeg ranga, kao što je recimo *Marijana*, i dan-danas nazivaju „levičarskim kavijarom“, a za koji, opet, nemački hroničari čuvaju kudikamo finiji izraz *Toskana-Fraktion*.¹ Filozof bez misli, ali ne i bez jakih veza, vi ste, pored svega ostalog, i autor najsmešnijeg filma u istoriji kinematografije.

Nihilista, reakcionar, cinik, rasista i sramni ženomrzac... Preteranu bi mi čast učinio onaj ko bi me svrstao u ne baš ukusno profilisanu porodicu *anarhista desničara*; ja sam, u osnovi, jedan običan *geak*. Pišem jednolično, nemam stila, a književno čuvenje stekao sam isključivo sledom neverovatnih kikseva u književnom ukusu koje su – ima tome već nekoliko godina – počinili dezorijentisani kritičari. Plahovite moje provokacije u međuvremenu su, srećom, dojadile ljudima.

---

1 Misli se na jednu grupu nemačkih i austrijskih političara i intelektualaca koji odmor najradije provode u Toskani, a zalažu se za kulturno opštenje u javnom i političkom životu. (Prim. prev.)

Nas dvojica predstavljamo simbole jedne uistinu zastrašujuće mlitavosti koja vlada na francuskoj kulturnoj sceni i među ovdašnjom inteligencijom, zbog čega nas je nedavno – surovo, ali opravdano – potkačio časopis *Tajm*.

Ni na koji način nismo doprineli obnovi francuske elektro-scene. Naših imena nema čak ni na špici *Juhu-hua*.²

Stekli su se, dakle, uslovi za debatu.

Pariz, 27. januara 2008.

Za debatu?

Tri su moguća puta, dragi Mišele Uelbek.

Put broj 1. Bravo. Tu je sve što treba. Vaša osrednjost. Moja beznačajnost. To zvučno ništavilo koje nam pothranjuje misao. Ta sklonost koju gajimo prema komediji, pod uslovom da komedija nije puka podvala. Trideset godina pitam sebe kako je moguće da je jedan tip kao što sam ja mogao, i može, da stvara iluziju. Trideset godina ima već kako, umoran od čekanja da se pojavi jedan pravi čitalac koji će umeti da me raskrinka, neumorno nižem razorne samokritike, neoplemenjene talentom, bezopasne. Pa eto nas, dakle. Zahvaljujući vama, uz vašu pomoć, možda ću na kraju nešto i postići. Zahvaljujući vašoj, i mojoj vlastitoj, taštini. Mom i vašem nemoralu. Što bi rekao drugi jedan prezreni, ali jedan od onih što su leteli visoko: vi bacite karte na sto, baciću ih ja – o, eto olakšanja!

---

2 Francuska animirana komedija *Ratatouille*, reditelja Breda Berda, iz 2007. godine, pripovest o oblapornom pacovu Remiju. (Prim. prev.)

Put broj 2. Vi, u redu. Ali zašto ja? Zašto bih ja, naposljetku, krenuo tim tegobnim putem samoocrnjivanja? I zašto bih vas oponašao u sklonosti koju ispoljavate prema tom zapeđušalom, psavačkom, mučeničkom samouništavanju? Ja nihilizam ne volim. Gnušam se ozlojeđenosti i sete koju ona sobom nosi. I mislim da književnost jedino i treba da ustane protiv tog depresionizma, koji je, više nego što je to ikada bio, lozinka u vremenu u kojem živimo.

Mogao bih, u ovom slučaju, da uložim trud kako bih objasnio da postoje i srećna dela, i uspela dela, i skladniji životi nego što to misle džandrljivci koji nas preziru. Oprobaću se u ulozi negativca, onog *pravog*, u ulozi Filenta nasuprot Alsestu, pa raspaliti po sračunatim odama na račun vaših i, kad smo već kod toga, svojih sopstvenih knjiga. To je druga mogućnost. Drugi način da započnemo raspravu.

A tu je, najzad, i treći put. Odgovor na pitanje koje ste postavili ono večer, u restoranu, kada smo i došli na ideju da započnemo ovaj dijalog. Čemu toliko mržnje? Odakle ona potiče? I kako to da ona, kad je o piscima reč, tera u takvu krajnost samim svojim tonom, tom svojom zaraznom suštinom? Eto vas, kao primer. Ili mene. Mimo nas, da uzmemo i neki ozbiljniji primer, eto i Sartrovog slučaja, a na Sartra su se savremenici baš ispovraćali... Pa onda Kokto, koji nikada nije mogao film do kraja da pogleda zato što ga je uvek na izlazu iz bioskopa čekao neko da mu razbije nos... Pa Paund u svom kavezu... Kami u svom budžaku... Bodler, koji, u jednom jezivom pismu, opisuje kako se „ljudska rasa“ ujedinila protiv njega... Dug bi bio spisak. Jer ovde bi, zapravo, trebalo prizvati celokupnu istoriju književnosti. A možda – to bi bila moja teza – možda bi vredelo izmeriti nekako samu želju pisaca. Koju to želju? Pa, želju da se ne dopadnu. Tu sklonost njihovu da budu odbačeni. Tu vrtoglavicu, užitak, to kad si na zlom glasu.

Birajte vi.

2. februar 2008.

Dragi Bernar-Anri,

Odoleću, do daljeg, svim užicima debate koju bismo mogli voditi (koju ćemo voditi), debate o „depresionizmu“, čiji sam ja, zapravo, jedan od najmerodavnijih predstavnika. Stvar je u tome što se ja sad nalazim u Briselu, gde nemam nijednu svoju knjigu, a moglo bi mi pasti na pamet da iščeprkam ovaj ili onaj citat iz Šopenhauera, pri čemu Bodler definitivno ostaje jedini pisac koga bih – bar mislim da bih – mogao da citiram manje-više po sećanju. Osim toga, simpatično je u Briselu govoriti o Bodleru.

U jednom odlomku, koji verovatno prethodi onom koji vi navodite (pošto se tu još ne bavi ljudskom rasom, već samo Francuskom), Bodler napominje da je veliki samo onaj čovek koji svoju veličinu nosi *uprkos* svim svojim sunarodnicima zajedno, što znači da on mora da razvije agresivnost ravnu ili nadmoćnu ujedinjenim odbrambenim snagama svih njegovih sunarodnika zajedno.

Prvo što pada na pamet bilo bi da je takav poduhvat izrazito zamoran. Drugo pak to da je Bodler imao četrdeset šest godina kad je umro.

Bodler, Lavkraft, Míše, Nerval – toliki pisci koji su mi u životu na različite načine bili važni – umrli su u četrdeset sedmoj godini života. Vrlo dobro se sećam svog četrdeset sedmog rođendana. Sredinom prepodneva, priveo sam kraju rad na *Mogućnosti ostrva*, pa poslao roman izdavaču. Nekoliko dana pre toga bio sam sabrao nedovršene tekstove koji su mi se vukli

po CD-ima i disketama; pre nego što ću pobacati te pokretne medije, sve dokumente nasnimio sam na hard-disk starog računara; a onda sam, sasvim slučajno, formatirao hard-disk – i tako uništio sve te tekstove. Ostalo mi je bilo još nekoliko metara do vrha brda, i već sam maltene mogao da vidim od čega se sastoji duga nizbrdica koju čini druga polovina života: uniženje za uniženjem koje donosi proces starenja i, naposljetku, smrt. U više navrata sam, izložen trenutnim ali upečatljivim podsticajima, dolazio do zaključka da me, zapravo, ništa ne obavezuje da proživim taj drugi deo; i da polažem puno pravo na to da se *ugasim*.

Nisam, međutim, ništa u vezi s tim preduzeo, nego sam započeo silazak. Posle nekoliko meseci uvideo sam da ulazim u zonu neizvesnosti, gde sve kao da se lepi za tebe, i da ću morati dobro da se strpim pre nego što iz nje izađem. Doživljavao sam izvesne padove (trajali su ponekad kratko, ponekad dugo) u intenzitetu volje da se ne dopadnem, volje koja mi je davala snage da svetu gledam u oči. Sada me je sve češće obuzimala – teško mi je to da priznam – želja *da budem voljen*. Da budem, jednostavno, voljen, svi da me vole, onako kako vole sportistu ili pevača, da uđem u jedan začarani prostor gde te niko ni za šta ne optužuje, gde nema ni polemikâ ni niskih udaraca. Dovoljno mi je bilo, naravno, samo malo da razmislim pa da se i sâm uverim u besmislenost tog sna; život ima svoje granice, a oprostjenje grehova je nemoguće. Sâmo razmišljanje, međutim, ništa tu nije moglo da promeni, jer želja je uprkos njemu opstala – i ja sam dužan da priznam da opstaje do dana današnjeg.

Obojica smo, i jedan i drugi, uporno tragali za zadovoljstvi-
ma koja će iskusiti onaj koji biva odbačen, ponižen, ismejan; i najmanje što možemo reći jeste da smo na tom planu postigli zavidan uspeh. Na stranu što ta zadovoljstva niti stižu odmah, niti su prirodna; na stranu i to što je naša istinska želja, praiskonska naša želja (oprostite što govorim i u vaše

ime) ista kao i kod svih drugih: da nam se dive, da nas vole, ili i jedno i drugo.

Kako objasniti taj čudan zaokret koji nam se, svakom po-naosob, desio? Zgrnuo sam se prilikom našeg poslednjeg susreta, kad ste mi rekli da i dalje pretražujete *Gugl* ukucavajući svoje ime, te da čak i funkciju alarma koristite tako da vas računar blagovremeno izvesti o svakoj novoj objavljenoj referenci u kojoj vas neko pominje. Ja sam pak taj alarm isključio, a prestao sam uopšte i da pretražujem po *Guglu*.

Vaša je želja, tako mi rekoste onomad, da budete redovno izveštavani o pozicijama koje zauzima protivnik, a sve kako biste, u datom trenutku, mogli da uzvratite. Ne znam da li vi to stvarno volite rat, ili bolje reći ne znam otkad ga to volite, koliko vam je godina obuke bilo potrebno da se za rat zainteresujete, da u njemu pronađete draž; izvesno je, međutim, da i vi, kao Volter, smatrate da boravimo u jednom svetu u kojem se i živi i umire „s oružjem u ruci“.

To odsustvo *umora od borbe* svakako je jedna nezanemarljiva snaga. Ona vam ne dopušta, i dugo vam neće dopustiti, da klonete pred čovekomrzačkim malodušjem, koje, po meni, predstavlja najveću opasnost; to nadureno, sterilno gundanje koje nas tera da se osamimo u čošku neumorno ponavljajući: „Sve su to kreteni“ i da, doslovce to kažem, ne činimo ništa drugo.

Snaga koja bi, u mom slučaju, mogla da odigra tu ulogu faktora socijalizacije, kudikamo je drugačija: moja želja da se ne *dopadnem* samo je paravan iza kojeg se krije bezumna želja da se *dopadnem*. Ali ja želim da se dopadnem „samoga sebe radi“, ne da zavedem, ne da sakrijem ono sramotno što u meni možda počiva. Moglo mi se, tako, dogoditi da podlegnem porivu da provociram; i žao mi je zbog toga, jer moja priroda u biti nije takva. Provokatorom ću nazvati čoveka koji, nezavisno od onoga što može misliti ili biti (a da bi provocirao, provokator

prestaje da misli, prestaje da postoji), sračunato izriče rečenicu ili stav koji će kod njegovog sagovornika izazvati što veće nezadovoljstvo ili neprijatnost, kao i onoga koji posle toga nalazi odgovarajuću primenu za rezultate svoje proračunatosti. Mnogi humoristi koji su se pojavili poslednjih decenija bili su i jesu vrsni provokatori.

U meni, naprotiv, postoji izvestan oblik izopačene iskrenosti; ja tvrdoglavo, strastveno, tragam za onim najgorim što se u meni može naći kako bih to, dok je još sveže, izneo pred noge javnom mnjenju – baš kao što terijer donosi zeca ili patofne gospodaru pred noge. I ne činim ja to da bih postigao iskupljenje u bilo kojem obliku, sâm pojam iskupljenja potpuno mi je stran. Ne želim da budem voljen *uprkos* onom najgorom što je u meni, već *zbog* tog najgoreg u meni, pa idem čak dotle da poželim da ono što je u meni najgore postane *ono što drugi kod mene najviše vole*.

Stoji, pritom, da se osećam nelagodno, pa i razoružano, kad sam suočen s otvorenim neprijateljstvom. Kad god se upustim u jednu od tih famoznih pretraga po *Guglu*, mori me isto osećanje kao kod onih posebno bolnih napada ekcema, kad se na kraju češem, i češem sve dok ne prokrvarim. Moji ekcematozni plikčići zovu se Pjer Asulin, Didje Žakob, Fran-
soa Binel, Pjer Mero, Deni Demonpion, Erik Nolo, a ima ih još, zaboravio sam kako se zove onaj iz *Figaroa*, ne znam više ni sâm baš najbolje, jer na kraju sam odustao od prebrojavanja svojih neprijatelja, premda, s druge strane, *uprkos* često ponavljanom lekarskom savetu, nisam odustao od ritualnog češanja.

Nisam, istina, odustao ni od namere da se izlečim od ekcema, iako mi se čini da će me, ako sam dobro shvatio, doveka pratiti ti mikroparaziti, koji i bukvalno ne mogu da se skinu s mene, za koje ja predstavljam razlog postojanja i koji su, recimo, nedavno, u Asulinovom slučaju konkretno, išli dotle

da na jednoj konferenciji održanoj u Čileu (računao sam da tamo bar neće imati razloga da me diraju), samo traže načina da me, sporadično vadeći ponešto iz konteksta i mešajući šta stignu, predstave u smešnom ili mrskom svetlu.

A ja, uza sve to, ne želim da imam neprijatelje, neprijatelje deklarisanе i bespogovorne, ne, to me, jednostavno, ne zanima. Iako su u meni nerazmrsivo isprepletene te dve želje – da se dopadnem i da se ne dopadnem – nikad mi nije bila bliska želja *da pobedim*, i u tome se, cenim, nas dvojica razlikujemo.

Ne želim pritom da kažem da je vama želja da se dopadnete drugima strana, već da kod vas postoji i ta želja da pobedite, to jest da vi, sve u svemu, stojite na obema nogama (što je, po predsedniku Mao Cedungu, poželjnija varijanta). Ako želimo da hodamo brzo i stignemo daleko – u tom smislu je poželjnija. S druge strane, u kretanju jednonogoga ima nečeg hirovitog i nepredvidivog; on pomalo liči na normalnog hodača, otprilike kao što lopta za ragbi liči na fudbalsku loptu; uopšte, recimo, nije nemoguće da bi jednom snažnom jednogom čoveku bilo lakše da umakne snajperisti.

Dižem ruke od sumnjivih metafora, koje zapravo i nisu ništa drugo nego sredstvo da izbegnem odgovor na pitanje koje ste postavili: „Čemu toliko mržnje?“. Ili, da budem precizniji: *Zašto baš mi?* Čak i ako bismo bili u stanju da priznamo da smo to *sámi* tražili, tek ostaje da se shvati kako smo u tome u toj meri uspeli. Pomislio bi neko da uzalud traćim energiju bakćući se beznačajnim osobama kao što su Asulin ili Binel. Ispašće da su te moje gnjide (kao i, u isti mah, gnjide koje su se nakačile vama) čak i postigle, prilježne kakve jesu, izvestan rezultat. U više navrata su mi moji čitaoci đaci i studenti u mejlovima javljali da ih nastavnici i profesori *upozoravaju* da ne čitaju moje knjige. I oko vas, isto tako, lebdi kao neki miris linča. Često mi se dešavalo da, kad u razgovoru neko pomene

vaše ime, vidim to zlobno keženje, meni dobro poznato, to keženje što odaje neku podlu radost, radost koja se dovodi u vezu sa idejom da smo, eto, pronašli nekoga koga ćemo sada moći da *vređamo bez ikakvog rizika*. Dogodilo mi se, ne jednom, kad sam bio mali (svaki put, u stvari, kad bih se našao u grupi mladih muškaraca), da prisustvujem tom grozomornom postupku označivanja žrtve koju će cela grupa potom moći da ponižava i vređa kako joj se prohte – i nikad, ali nikad, nisam ni najmanje posumnjao u činjenicu da bi u odsustvu neke pretpostavljene instance, konkretno nastavnika ili pandura, stvari mogle otići i mnogo dalje, sve do telesnog mučenja i ubistva. Nikada nisam imao fizičke hrabrosti da stanem na žrtvinu stranu; ali zato barem ni jedan jedini put nisam osetio želju ni da se pridružim taboru krvnikâ. Nismo nas dvojica, možda, ni jedan ni drugi, moralno dostojni bogzna kakvog divljenja, ali nema u nama, isto tako, ni te psihologije *čopora*; makar nam se za to može odati priznanje. Kad sam se kao dete suočavao s tim mučnim prizorima, zadovoljavao sam se time da skrenem pogled u stranu i odahnem što su *ovoga puta* makar mene pošteđeli. Sada, međutim, kad sam i sâm postao jedna od žrtava, mogu da nastavim da skrećem pogled u stranu, bezmalo uveren da će sve ostati na nivou reči, a imajući u vidu da, ipak, živimo u jednoj u priličnoj meri policijskoj državi.

Mogao bih, isto tako, da pokušam da proniknem u stvar, da se uhvatim za taj neugodan fenomen – iako njegova manje ili više simbolična objašnjenja, utemeljena na istoriji religijâ, meni nikada nisu bila do kraja uverljiva. Taj fenomen postojao je u ruralnim civilizacijama, a postoji i danas u našim gradovima, i postojaće uvek, sve i ako gradovi budu morali da nestanu, a komunikacija postane u celosti virtuelna. Meni se ta pojava čini apsolutno nezavisnom od političkog ustrojstva, kao i od trenutno vladajućeg duhovnog ambijenta. Mislim da bi se moglo desiti da poznate religije potpuno iščeznu, a da,

što se tog fenomena tiče, ne dođe ni do kakvih osetnih promena.

Razni delovi *Komedije* – upravo sam završio sa čitanjem – naveli su me da pomislim kako ste i vi imali prilike da o istom pitanju razmišljate u svetlu svog sopstvenog iskustva. U tom smislu – prepuštam vam reč.

I srdačno vas pozdravljam.

4. februar 2008.

Ah, taj ekcem...

Znate li da ima strašnih stranica baš kod Koktoa, oko toga s ekcemom?

To vam je iz jedne čudesne knjižice, u stvari njegovog dnevnika snimanja *Lepotice i zveri*. To štivo je Trifo preporučivao svima koji uče za filmadžije.

Ima tu zanimljivih stranica o samoj pustolovini snimanja, o odnosima s Berarom, neslaganju s Alekanom u vezi sa svetlom, o otkriću šetajuće kamere, o montaži, o stilu, o strpljenju koje su iskazali statisti, o živim skulpturama, o Žanu Mareu.

Mogu se tu, međutim, naći (a ja gotovo osećam želju da kažem kako je upravo opsesivna tema ove knjige, ta njena rediteljska žica, ono što joj daje ritam i boju) i zapanjujuće stranice, bezmalo mučne za čitaoca, o onome što on naziva svojim „svrabežom“, svojom maskom od „ranicâ“, „vatrenim koralom“ ili „zapaljenim žbunom“ živaca, o tim „čirićima“, „flegmonama“, o crvenim „ožiljcima“, „oteklinama“, „curenju“ i „lezijama“ – i tako se cela ta knjiga pretvara u jednu žalopojku bez kraja, bolan krik pretočen na hartiju, pledoaje jednog lica

izmrcvarenog nesnosnim bolom, lica koje, s vremena na vreme, ujutro ne bi bilo u stanju ni da se pojavi na snimanju bez nekoliko slojeva masti koje bi reditelju šef rasvete razmazivao po obrazima i nosu...

Jadni Kokto.

Jadni „princ pesnikâ“, koga se ja, uprkos Arnou Brekeru, uprkos njegovom umeću da piše po kartonu, uprkos empatičnoj i pretencioznoj strani njegove ličnosti, nikada nisam nakanio da omrznem...

I naravno, jadni Bodler – i onaj što pripada ljudskoj rasi, i onaj što pripada Francuskoj, i onaj belgijski – kako vam drago. E taj je, vala, ceo svet nosio na grbači! Ludilo na prvu loptu! Večno prokletstvo *at first sight*! Tu se javlja taj čopor koji u prvi mah kruži naokolo, uplašen dendijevskim licem sina majke Karoline i njenog muža raskolnika – a onda, ubrzo zatim, u drugoj polovini života, onaj čopor briselski, iz hotela *Gran miroar*, što sve otvorenije reži i laje! Malo je pisaca pre Sartra, koji je – nipošto slučajno – napisao jednog dobrog *Bodlera*,³ u toj meri bilo nipoštašavano. Malo je njih moralo, a naročito u godinama izgnanstva, da se suoči s tako sveobuhvatnim odbijanjem. Zavidim vam, dragi Mišele, što ste u Briselu. Ja sam tamo boravio dok sam pisao roman o njegovim (Bodlerovim) poslednjim danima. Bilo je to nekoliko meseci pre nego što su srušili hotel *Gran miroar*⁴ – inače baš prikladnog naziva, s obzirom na to da je reč o čoveku koji je sebi za životni poziv zadao to da „živi i umre ispred ogledala“, e da bi bio „neprekidno subliman“ – i na njegovom mestu otvorili seks-šop. A ja sam bio prekasno stigao, i zbog toga što su mi *Gran miroar* i njegove tajne za tako malo promakli, žalim i dan-danas kao za malo čim u svom književnom životu. Zavidim vam što ste tamo jer – ako vam to nešto

---

3 Sartrov esej istog naslova – *Bodler* – objavljen 1947. godine. (Prim. prev.)

4 Fr.: *Grand Miroir*, veliko ogledalo. (Prim. prev.)

znači – tamo se još može hodati kaldrmom Ulice Dikal, gde se pokojoj curi i danas desi da ugame gležanj dok korača stopama autora *Fitiljâ*; tu vam je Trg Petí Sablon, gde je, kad sam ja tamo poslednji put bio, još stajala birtija koju je Bodler voleo; samostan sestara avgustinki gde su ga zatvorili kad je izgubio moć govora; a da i ne pominjemo Namir, Sen-Lu de Namir, gde ga je, prvi put, ošinuo „bočni vetar slaboumlja“...

Ali dobro.

A sad o pitanju koje ste postavili.

Da li mi se, kako rekoste, ukazala prilika da razmišljam o „onom“ pitanju na osnovu vlastitog iskustva?

Pa dobro sad, kad podvučem crtu, i jeste i nije.

Da, naravno, u meri u kojoj ja uopšte imam, čak i kad negde nisam lično prisutan, dovoljno očiju da vidim i ušiju da čujem taj mrski mrmor koji krene onoga časa kad na nekom javnom mestu moj slučaj dospe na dnevni red.

Ali i ne, u isti mah, zato što postoji taj jedan prilično čudan fenomen, odnosno da meni – za razliku od vas, izgleda – nikada nije pošlo za rukom ni da o sebi razmišljam tako, ni da živim kao „žrtva“ jednog stvarnog „progona“.

Mene napadaju kao retko kojeg pisca.

Za svaku knjigu koju objavim meni zapadne količina uvredâ koja bi demoralisala ne jednog čoveka, nego nekoliko ljudi.

A što se ekcema tiče... Ah, taj ekcem... Ako ekcem uzmemo za kriterijum, morao bih da priznam da sam, kad je o toj temi reč, i ja prilično stručan.

Ja, recimo, imam ogromne probleme ne kad pokušavam uopšte da razmišljam o tim napadima, nego kad hoću sebi da predočim sliku koju napadači o meni šalju, da osetim tu sliku kao svoju, da taj ne baš laskav, ponekad i kukavan odraz dovedem u vezu sa svojim duboko ličnim ili pak društvenim identitetom.

Jedan primer. Taj film koji sam snimio, ima tome dvanaest godina, i zbog kojeg sam pažljivo pročitao *Dnevnik sa snimanja Lepotice i zveri*. Znam šta je o tom mom filmu sve rečeno i šta se govori i dalje, jer on još nije pao u zaborav. Čuo sam ja i da ga nazivaju „smećem“, delom koje je i zvanično okvalifikovano kao „bedno“, filmom koji je (tako reče Serž Tubijana, u to vreme glavni urednik *Svezaka*⁵), „najgori film u istoriji kinematografije“. Znam da ima ljudi koji se, kad moj film puštaju na televiziji, okupljaju pred ekranom i teraju sprdnju, što s filmom, što s njegovim autorom. Ali – kako da vam kažem? Znam ja da je tako, ali ne proživljam to. Svestan sam, ali ne primam k srcu. Uzalud su me blagovremeno izveštavali o blatnoj lavini koja je zatrpala film čim se pojavio u bioskopima – nikako mi, eto, ne polazi za rukom da o sebi razmišljam kao o autoru najbednijeg i najštrokavijeg filma u istoriji kinematografije, tako da bih mogao lepo da se snađem u situaciji gde se vodi neka debata, ili gde prijatelji sede i razgovaraju, na nekom sastanku, gde ću, ne videći oko sebe porugu, nesvestan i smešne situacije u koju sebe dovodim i učtive nelagode koju izazivam, da govorim o njemu kao o jednom najnormalnijem filmu, lepom štaviše, važnom maltene, kao o filmu na koji sam ponosan.

Drugi jedan primer – teži i po smislu i po posledicama, a tiče se mog jevrejstva... Biti Jevrejin, u principu, znači imati poseban odnos prema svemu što se tiče progona. Biti Jevrejin za većinu Jevreja znači automatski imati neotuđivo pravo na opažanje samoga sebe kao ranjivog, krhkog bića koje nigde i nikad nije na svome, koje je izloženo antisemitizmu. A i poznajem, uistinu, vrlo malo Jevreja koji ne pamte neku porodičnu ili ličnu anegdotu, ponekad neku prasluku, koja sve doči o urođenoj upućenosti na uvredu. Kod mene, međutim, nije takav slučaj. Borim se ja protiv antisemitizma, naravno.

---

5 Revija *Bioskopske sveske*. (Prim. prev.)

Ja sam od onih, znate, koji ne dozvoljavaju da bilo šta prođe, ali bilo šta zaista, što se dotiče te teme. Ali možda je to samo jedan oblik poricanja. Može biti da je to, u suštini, simptom moje neuroze. Možda je to povezano s činjenicom da sam rođen u delu sveta gde su Jevreji bili relativno pošteđeni. Činjenica je da nikada, boreći se za Jevreje, nisam imao osećanje da se borim za svoje sopstveno dobro. Činjenica je da se – i ja vas molim, ali zaista, da mi verujete – zapravo i ne sećam da sam ikada, ni kao dete ni kasnije, morao da propatim, bilo telesno bilo duševno, zbog neke diskriminacije ili zbog uvreda protiv kojih bih podigao glas i negodovao. Ima Jevreja koji trpe; ja sam Jevrejin koji se bori. Ima Jevreja koji svoj judaizam doživljavaju kao putovanje s onu stranu nipodaštavanja i mraka; ja sam jedan srećan Jevrejin – Žan-Klod Milner bi rekao „pozitivan“ Jevrejin (a Alber Koen pak „solalijenski“, što će, u njegovom jeziku, značiti „solarni“ i, kao, „helenski“, jedan od onih kojima su pred očima samo slava, raskoš i svetlost u biblijsko-talmudskom pamćenju kojega su baštinici).

A budući da smo stigli do uspomena iz detinjstva, dajte da i ja vama ispričam jednu svoju. I meni su, kao i vama, iz tih dana poznata ta okupljanja izopačenih polimorfnihi bića koja sporazumno biraju paćenika kome će otimati školsku torbu, prosipati mu sve iz pernice ili ga mastilom mazati po licu. U Pasterovom liceju u Nejiju, gde sam išao u srednju školu, taj dežurni paćenik zvao se Malah. Ne mogu imena da mu se setim. Ali i sada kao da su mi pred očima njegovo izrazito bledo lice, njegovi trapavi, prestrašeni pokreti, njegovi dobrodušni, preklinjući pogledi upućeni progoniteljima. A i prezime mu pamtim zato što sam baš pre neki dan u novinama pročitao da majka predsednika Sarkozija potiče iz jedne solunske jevrejske porodice koja se preziva upravo – Malah. Je li taj moj iz škole bio Sarkoziju neki rod? Brat od strica? Možda neki stariji dalji rođak? Nije mi poznato. Ne znam ni šta je posle

bilo s njim, ni da li je još živ. Znam samo to da sam se, kao i vi, držao po strani kad bi kidisao čopor malih hijena koje su dolazile da ga ponize, da ga *jure* sve do stanice metroa. I da sam, budući da nisam mogao da se zadovoljim ni time da ganjam Malaha, a ni da se sklanjam pred tom četom željnom linča u punom naletu, uzeo tog momka u zaštitu, te da smo se nas dvojica godinama posle toga družili. Ne pripisujem ja sebi tu ništa više nego vi, bilo kakvu posebnu zaslugu. Ali za- pažam psihološku crtu koja je bila svakako neuobičajena za jednog jevrejskog dečaka kakav sam bio u to doba, krajem pe- desetih: u toj je meri meni nezamisliva bila sama mogućnost da i ja postanem plen jednog takvog čopora, toliko je daleko od mene bio strah da bih se i sâm mogao naći na meti iste te horde gadova, toliko mi je, ako vam je tako draže, strana bila ta fantazmagorija o progoniteljima i progonjenom da mi nije bio ama baš nikakav problem da se poistovetim s njim, da se s njim združim.

Nešto kasnije sam, štaviše, došao do izrazito uznemiru- jućeg otkrića. Imao sam jednog profesora književnosti, na pripreмноj godini, koji se zvao Žan Deprin i bio – istina, uz razliku od trideset godina – dvojnuk tog malog Malaha (isti taj grozničavi duh, ista velika glava na izobličenom telu, ista bleđa pūt, iznenađujuće mlada, naoko potpuno nenačeta). Čudno se ophodio prema meni. Neprijateljski, maltene. Lepo sam video, iako se nisam ni trudio sebi to da objasnim, s kakvom se brižljivošću on upinje da izbegne moj pogled kad bi me izvodio na tablu da prokomentarišem neku pesmu Morisa Seva ili stranicu iz *Salamba*.⁶ I tako sve do dana kad sam kod kuće, za stolom, pomenuo njegovo ime, a moj otac uzviknuo: „Deprin? Ma poznajem ga ja, baš dobro!“, da bi mi potom ispričao kako je taj istaknuti erudita, specijalista za „filozofiju

---

6 Istorijski roman Gistava Flobera iz 1862. godine. (Prim. prev.)

zabrinutosti“ u pisaca XVIII veka, u Čerčilovoj oficirskoj školi za vreme rata bio neka vrsta izvornog Malaha, koga je koalicija mladih mužjaka mučila, progonila, razapinjala na krst, te kako ga je upravo on, moj otac, uzeo u zaštitu upravo kao što ću, trideset godina kasnije, ja uzeti u zaštitu njegovu reinkarnaciju u Nejiju.

To što vam prepričavam ovu epizodu, što sam je se uopšte setio i što vam je sada prepričavam, to je zato što sam, pre svega, opčinjen tom misterijom i drevnim gestovima koji imaju snagu činî i koje ljudi ponavljaju a da toga ni sami nisu svesni.

Činim to prvenstveno da bih vam rekao da takve grupe ljudi sa zajedničkim ciljem, verovatno kriminalne provenijencije, takve družine raspoloženih za linč, za proždiranje, za prosipanje creva, tu „životinju bezdlaku, a zlu“, o kojoj govori Franc u onom monologu u *Zatočenicima iz Altone*, gde do izražaja dolazi ta vrsta „mesožderska što se zaklela da nam dohaka“, opaka zver što se, rečju, „krije u prisnim pogledima naših bližnjih“ i kojoj samo malo treba da „izroni na površinu“ – poznajem, na izvestan način, savršeno, i to na dvojak način; prepoznajem, gotovo genealoški, taj njihov karakterističan dah, ubrzan korak, nedvosmislene predznake, bojni poklič, podmuklost njihovu; ali nikada nisam imao neko bogzna kako jako osećanje ni da će se oni okomiti na mene, ni da sam na gubitku što stojim sa strane i čekam, jer i ja ću svakako, pre ili kasnije, doći na red...

Nego, kažimo sve ovo na drugačiji način.

Pošto sam razmislio o pitanju: jeste, naravno.

Treba, pritom, znati da je reč o jednom *fenomenu* par ekse-lans i da je on, fenomen taj, sastavni deo društvenog povezivanja, te da je on to kudikamo više nego, recimo, ljubav, društveni dogovor ili, očigledno, univerzalno saosećanje među ljudima.

Treba znati, takođe, da ne može biti uključivanja bez isključivanja i uvek imati na umu da to što su se dva čoveka našla znači da su postigli sporazum koji se, sve u svemu, svodi na odbacivanje i zabranu onog trećeg; treba, drugim rečima, zazirati od onog što su Grci nazivali „sinkretizmom“, a za šta sam ja oduvek mislio da u svom najdubljem smislu ne znači – kako potencira etimologija – „savez većeg broja Krićana“, već „savez svih protiv Krićanina“ (inače najomraženijeg, najozloglašenijeg u antici).

Ali dok sam ja razvijao to saznanje o drugima, dok sam ispisivao stranice i stranice o dubokoj logici tog fenomena, dok sam dokazivao (i neka to bude odgovor na drugu jednu vašu opasku), a sve idući stopama Renea Žirara, da postojeće religije nisu ni najmanje odgovorne za tu stalnu proizvodnju žrtvenih jaraca, to jest da one, naprotiv, ublažavaju posledice divljaštva – sve vreme pratio me je utisak da mi moj lični slučaj, ono što sam iskusio kao mlad i potom kao zreo čovek u celoj ovoj stvari mogu biti tek od neznatne pomoći.

Čudno je to, ali je tako.

To se ne podudara sa idejom od koje smo pošli, o piscu kao odbačenom, uvređenom, uniženom i tako dalje – ali je istina.

Još samo nešto.

Vi ste, reklo bi se, sumnjičavi kad vam kažem da su mi stvari koje ljudi pišu o meni i na koje ja, s vremena na vreme, nailazim na đavolskom *Guglu* važne samo utoliko što se preko njih informišem o stanju na terenu, o snagama kojima raspolaze protivnik, njegovim eventualnim nedostacima i najboljim metodama da mu se uzvrati.

Niste u pravu.

Uveravam vas, naime, da je kod mene upravo takav slučaj.

Onoga časa kad izvučem odgovarajuće taktičke i strateške zaključke koji se, uostalom, sami nameću – odmah zaboravljam šta su ti ljudi napisali.

Ne deluje to na narcisoidnu prirodu.

Otporan je ovaj ego na vatru, blindiran, niko mu ništa ne može.

A tu je i taj neki čarobni krov koji me štiti od zloradosti, rasprši je, i ona ispari onog časa kad je pustila pipke da me njima ošine, a taman u pravi čas da preko nje saznam kako su raspoređene, što bi rekao Flober u jednom pismu Bodleru, „baterije i bojna kola neprijateljske strane“.

Drugim rečima, i tu ste pak potpuno u pravu, nema ničeg boljeg od želje da pobediš, jer ona je protivotrov za ta dva srodna otrova: želju da se dopadneš i želju da se ne dopadneš.

Nema ničeg iznad *smisla rata*, a to nije samo da se zaštititi jedno delo, da se ono skloni na sigurno, da se obezbedi, već i da se uspešno privede kraju i sačuva, da ga ništa ne okrnji, da se spase od vetrova, plimâ i jagme, a i da čovek ne izgubi želju da ga nastavi.

Zaboravio sam te Volterove reči.

Moram, međutim, reći da meni to odgovara i da tako volim da zamišljam pisce koje poštujem: kako žive i umiru s oružjem u ruci... jer rat je rat, u maniru velikog Valmona... „slikara bitaka“, a i mom, kao u onoj knjizi Perez-Reverta na koju ste mi skrenuli pažnju i koja je, smatram, baš uzbudljiva...

Ali ovde ću stati, dragi Mišele.

Jer upravo je to umeće ratovanja tema kojom bi trebalo baviti se.

A to će reći – baviti se bojnim poljem koje je, u ovom konkretnom slučaju, književna ili filozofska scena.

Ili tim stanjem neprekidne naoružanosti, koje je, a verovatno je tako i u slučaju onih najvećih, zapravo život jednoga pisca.

Franca Kafke, na primer...

Kafke, koji je, kao što znate, bio veliki poštovalac Napoleona i u carevim oklevanjima u bici kod Borodina, ili pak u samom scenariju povlačenja iz Rusije, prepoznao skrivenu istinu o

svojim sopstvenim „pohodima“ i „manevrima“ koji su činili njegovu romansijersku svakodnevicu...

Verujte mi na reč – uštedećemo sebi vremena.

8. februar 2008.

Dragi Bernar-Anri,

Pa dobro, da vam poverujem. Vaše pismo je kod mene u prvi mah izazvalo neku vrstu šoka, ali odlučio sam da vam verujem – i zaslužujem za to izvesnu pohvalu, zato što jedan tako nabudžen ego kao što je vaš za mene predstavlja misteriju, što će reći – anomaliju.

Šok koji bi se s ovim mogao porediti poslednji put sam doživeo – paralela je nesrećna, ali šta ja tu mogu – kad sam davao intervju Jasmini Rezi, pa kad mi je ona pričala kako je Nikola Sarkozy reagovao na njenu ideju da o njemu napiše knjigu. Naš predsednik je, izgleda, prihvatio sugestiju, proprativši to sledećim rečima: „Čak i ako me uništite, vi ćete me uzdići“. Morao sam tu rečenicu triput da pročitam pre nego što ću ustanoviti: zaista postoje ljudi čiji ego ima tu moć. U trenucima kad sam naglašeno dobrog raspoloženja, dešava mi se katkad da prihvatim kao svoju čuvenu Ničeovu rečenicu: „Sve što me ne ubije čini me jačim“ (uglavnom sam, inače, sklon kudikamo plitkijoj misli: „Sve što me ne ubije povrediće me i, naposletku, učiniti slabijim“). Ali smatram da je Nikola Sarkozy otišao mnogo, mnogo dalje.

Vi to niste dostigli; ali vi niste ni ratni zapovednik ni političar, već – pisac. A takve sitnice nipošto nisu bezopasne i mogu, i te kako, da povrede samoljublje. Kako, generalno,

reaguje jedan pisac kad je nekome baš stalo do toga da on propati? Pa, prosto-naprosto pati.

(Upada u oči, uzgred budi rečeno, do koje mere je piščevo zvanje moćno, moćnije, zapravo, od bilo kojeg drugog. Ne znam koliko su filmova mogli režirati Kokto, Gitri, Rob-Grije, Panjol; ali kad pomislimo na njih, prvo ih, i pre svega, vidimo kao pisce. Postoje, na drugoj strani, izvesne osobe koje se i dalje sećaju da je Malro bio ministar kulture. Ali što se toga tiče, ja ne gajim ni najmanju sumnju: još nekoliko decenija i to će pasti u potpuni zaborav – dovoljno je setiti se samo lake nevezice koja nas obuzme kad pomislimo da je Lamarten stvarno bio kandidat za predsednika Republike.)

Sve, dakle, ostaje na tome da ste vi usavršili neku vrstu čarobnog napitka koji znatno umanjuje vašu ranjivost, a mene zanima tajna proizvodnje. Utoliko pre što i ja želim ove godine da lansiram jedan film, tako da i ja mogu da očekujem da će me pošteno izvređati i popljuvati – tradicionalni moji neprijatelji, ali isto tako i ostali, koje tek treba da upoznam; eto, u grubim crtama, mog programa za godinu dve hiljade osmu.

Postoji, razume se, i Obeliksova solucija „upasti u čarobni napitak dok si još mali“, a najgore je to što je u vašem slučaju možda upravo ovo potonje posredi, s tim što meni to onda i nije od bogzna kakve pomoći. Na kraju svi mi završimo tako što manje ili više ličimo na svog oca, eto istine koja mi sad pada na glavu s elegancijom jedne betonske ploče; moguće je da se vi oca sećate u slikama razgovetnim i svetlim; u mom slučaju, situacija je kudikamo šarenija.

Isto tako, uznemirujuće IV poglavlje *Komedije* nagoveštava da vaša tajna počiva zapravo u prefinjenom pribegavanju onom društvenom „ja“. Moj prvi pravi kontakt s tim aspektom stvarnosti potiče iz 1998, kad je sveprisutni Žerom Garsen, u

pratnji svog zmijolikog sledbenika Fabrisa Pliskena, odlučio da me pozove da se, zajedno s Filipom Solersom, uključim u jednu debatu na stupcima njihove publikacije. Primetio sam razočaranje na njihovim licima kad su saznali da smo Solers i ja prethodnog dana ručali zajedno. „A vas dvojica ste se videli već?“, glasilo je pitanje, a onda su se vidno pokunjili. Pa dobro, jesmo, šta sad, majku mu, zar je to zabranjeno? Ta dva druškana su, naravno, htela da bockaju čoveka s muštiklom na račun njegovog „otrovnog portreta“ koji sam napravio u *Elementarnim česticama*. Pri čemu je Filip u to vreme bio apsolutno raspoložen da mi oprosti. Kao prvo, valja priznati, zato što sam ja bio na poziciji sile. E, to je loša strana Filipova, ta barometarska; napada me kad sam slab, podržava me kad ojačam, savršeno precizno da možeš po njemu da naviješ sat.

Ja sam ga, istina, izvukao iz neprijatne situacije rekavši (sasvim iskreno, uostalom) da mi nije bilo ni na kraj pameti da napišem portret *pravog Filipa Solersa*, pošto *pravog Filipa Solersa* i ne poznajem, već *medijskog Filipa Solersa* – koga sam, naprotiv, poznavao upravo i previše dobro (i istina je da je preterivao, katkad bar, taj dragi Filip, u smislu medijskog sveprisustva; imam utisak da je sada to došlo na pravu meru – mada postoji mogućnost da grešim pošto sam u međuvremenu prestao da gledam televiziju). Bilo kako bilo, on se smesta, u sekundi, primio na to: da, taj *medijski Filip Solers* mogao je već da drži vodu. Eto, dakle, čoveka koji je uspeo u celosti da pojmi razliku između *suštinskog „mene“* i *društvenog „mene“*.

Otada me je, u više navrata, obuzimala jedna zabrinjavajuća sumnja, unekoliko metafizička: postoji li i dalje, ispod tog *društvenog Filipa Solersa*, i onaj *pravi Filip Solers*? Uopšte se ne šalim; Sioran sa zanimanjem beleži da su slobodoumne aristokrate XVIII veka umirale na javnim mestima, svetina je dolazila da ih gleda, kao u pozorištu, a sve u nadi da će umirući

na izdisaju reći nešto mudro – ali isto tako i u strahu da će, uz suze i jauke, početi da prizivaju oprostjenje grehova. Postaviti svoju sopstvenu smrt na scenu, na samom koncu se uplašiti *fijaska*? Ovde najbolje vidimo dokle je čovek u stanju da ode u svom veštakluku.

Filip Solers nije takav zato što ni mi svi nismo više u XVIII veku, a ni građanstvo u Bordou ne može se nipošto porediti s aristokratijom iz doba Starog režima. No, nije bitno: kad gostuje na televiziji, Filip Solers je po nepredvidivosti sličan Žan-Pjeru Kofu; ali to je, vrlo verovatno, i jedini pametan način da se čovek pojavljuje na televiziji; moraš prvo samog sebe da doživljavaš kao *stalnog gosta*; potom, besprekorno da uvežbaš tačku, sa sve *štosovima*, i da na zahtev možeš da je ponoviš. Kao i da pažljivo sakrivaš svoje *suštinsko „ja“* tako što ćeš ga učiniti što nepristupačnijim (rizikujući, sad se već ponavljam, da ga pritom i izgubiš).

S tim što ne ide to tako; kad se pojavljujete na televiziji, bar se meni tako čini, to znači da *imate nešto da kažete* – napisali ste knjigu, branite neku ideju, zavisi već. *Suštinsko „ja“* ne može se držati pod kontrolom, dragi Bernar-Anri, ono ponekad počne da se preliiva, i to silovito, i nema sumnje da vi, upravo iz osećanja stida, ne ubrajate u svoje jake strane elemente *ubeđenja* i *ogorčenosti*.

A ni meni, čisto da znate, ne bi oni bogzna kako poslužili. Mene moj vlastiti život zanima samo na književnom polju, a tu i nema, ako ćemo pravo, razloga da se bude ogorčen. Upoznao sam ljude pametne, osetljive, izvanredno kultivisane (koji su, ponekad, i pisali kritike, pravili intervjuje), a koji nikada nisu dostigli *poziciju moći* u pravom smislu reči. Jer kulturnu rubriku *Nuvel Ipsa* vodi Žerom Garsen, a ne Miška Asajas. Da, pa šta? Koga briga za kulturnu rubriku *Nuvel Ipsa*? To je, po svemu sudeći, manje važno od Bosne.

Istinu govoreći, pod pretpostavkom da Miška Asajas i bude postavljen za urednika kulture u *Nuvel opsu*, gotovo sam siguran da bi dao ostavku posle dva meseca; dovoljno je da stigne da napiše nedeljnu hroniku za VSD. Nije to, apsolutno, posledica lenjosti (njegov *Rečnik roka*, na primer, predstavljao je zamašan poduhvat), već nečeg mnogo pogibelnijeg, neke, kao, mešavine nehaja i potrebe za nezavisnošću, nečega što će vas, u svakom slučaju, vrlo efikasno zadržavati *na margini*.

Postoje, naravno, i izuzeci, i tako ja visoko cenim, na primer, Silvena Burmoa, savesnog i, koliko je to moguće, stalno aktivnog radnika. I verujem da je Frederik Begbede, koga sam u više navrata ukorio, sada odlučio da na idućem svom radnom mestu ostane makar malo duže od godinu dana. Ali nije bitno, postoji kod ljudi koje cenim ta sklonost ka neodgovornosti, sklonost koju ja, nekako, nisam u stanju da razumem. A ja sam, inače, sin čoveka koji je osnovao tri preduzeća (pritom i nisam sve pratio, možda ih je bilo i više), da bi otprilike onoga časa kad te firme počnu da rade – on gubio svako interesovanje za njih; čoveka koji je sagradio pet kuća (i to stvarno sagradio, mešao beton, šmirglao daske i tome slično), da bi po završetku radova, maltene odmah, odustajao od namere da u njima živi.

Dobro, eto ga opet. Ne možemo tome umaći. Moja uloga u vašem usudu biće, možda, u tome da vas uvučem u *književnost ispovedanja* – što samo po sebi ne mora nužno biti loše. Šopenhauer, i sâm iznenađen, zapaža da je relativno teško lagati u pismima (o tome, uglavnom, ništa novo nismo stigli da domozgamo, tako da ni ja sada nisam u stanju da učinim mnogo više nego da *zapazim sa iznenađenjem*: postoji nešto u toj epistolarnoj razmeni što vas gura ka istini, što vas tera da budete to što jeste; šta to?).

Ne držim ja bogzna koliko do vrednosti te književnosti ispovedanja; problem je u tome što ja volim gotovo *sve vrste književnosti*. Ja sam se s najvećim užitkom bacao i na

Montenja i na Rusoa, pa tako i dan-danas doživim jedan rafinirani nervni šok kad pročitam onaj Paskalov sud o Montenju, onu pljuvačinu neopevanu, vanserijski drsku: „Glupog li poduhvata, da opisuje samoga sebe!“ Draga mi je bila, i to neumereno, ona apsolutna suprotnost književnosti ispovedanja, a to je *književnost izmaštanog*; u mojim hvalospevima Lavkraftu ponekad, možda, i ima preterivanja; ali to, cenim, nije ni važno.

Mimo toga, više od svega sam zavoleo, da bih to konačno i usvojio kao svoj vlastiti manir, onaj *srednji put*, koji otkrivamo čitajući klasične romansijere. Oni se služe svojim sopstvenim životom, ili životom nekog drugog, nije to mnogo ni važno, ili pak izmišljaju, što dođe na isto, kako bi izgradili svoje likove. Romansijeri, ti veliki svaštojedi.

U svakom slučaju, malo literature ispovedanja ne može da smeta. Ja o tome, inače, ništa ne znam, nikada se zapravo u tome nisam okušao, ili, ako i jesam, vrlo malo; verujem da ni vi o tome ne znate ništa više od mene. Često biva da smo slabo upućeni u svoj sopstveni poziv (začudi se čovek kad pomisli, recimo, da je Sartr veći značaj pripisivao svojim teorijskim filozofskim delima nego *Mučnini* ili *Rečima*).

Šta to vama govori?

16. februar 2008.

Prođe, evo, gotovo cela nedelja, dragi Mišele, a ja nikako da stignem da vam odgovorim.

Imao sam prenatrpan dnevni raspored.

Bio je taj skup koji smo organizovali Filip Val, Loren Žofren, Karolin Fure i ja, a posvećen Ajan Hirsi Ali, toj blistavoj mladoj ženi koja je u Holandiji osuđena na smrt zato što se drznula da o islamu govori stvari slične onima koje su vas, ima tome sad već sedam-osam godina, dovele pred sud (ja se s tim mišljenjima ne slažem; ne verujem, ali ni najmanje, da je islam u svojoj biti neprijateljski nastrojen prema demokratiji, prema instituciji ljudskih prava; ali ja se ipak borim za to da Ajan ima prava, da vi imate prava da izrazite to stanovište).

Učestvovao sam i u radu žirija za dodelu „Zlatnih globusa na francuski način“, kojim sam pristao da predsedavam tek da ugodim jednom prijatelju – i to mi je odnelo čitav jedan dan.

Hiljadu raznih stvari zaokupilo bi mi pažnju, ili bih sam nešto smislio, a onda bi me ponelo ludilo dana, stisle bi me obaveze, i tako bih morao da odložim za sutradan trenutak kad ću sestri da vam napišem odgovor.

Tu je, međutim, ta reč „ispovedanje“ kao ishodište vaše priče, reč koja je, kako godine odmiču – uviđam to sada – uvek imala tu moć da me prenerazi...

Trebalo bi da znate, dragi Mišele, da sam ja jedan od retkih pisaca iz moje generacije koji je napisao romane (prošlo je otad dvadeset godina, reći ćete vi – ali ja se u tom pogledu nisam promenio) u kojima sam se svojski trudio da stvorim likove koji ni po koju cenu neće ličiti na mene.

Trebalo bi, takođe, da uzmete u obzir i to da je u *Komediji*, koju, inače, citirate (a koju sam objavio u opštoj pometnji koja je pratila izlazak – o, kako su burni bili ti dani – mog filma – i da, dobro došli u klub, mnogo sreće vam želim!), sve bilo proračunato, ali zaista sve, uključujući i Veliku ispovest, samo da se otkrije što je manje moguće, da mogu ja lepo da se sakrijem i obezbedim sebi dovoljno vazduha kako bih tog ispovedanja uspeo da se oslobodim, a nipošto da ne pokleknem